

Mindez nemcsak kritikálanságra, hanem tudományos módszer hiányára is vall. A baj a szerző alapfelfogásában, készségében van; Thaly munkáságában épen azt becsüli sokra, amit neki is hibájával róhatunk föl: a kiteréket, a «gyönyörű epizódok»-at, képeket (115. l.).

A szorgalom és nemes ambíció elismerésén kívül bizony kevés jót mondhatunk Veszprémy munkájáról, szinte csak ismételhetnők azokat a sorokat, amelyeket Gyulai írt Thaly Kálmán *Bottyán János*áról.¹ A könyv anyagának majd hasznát veszik Thalynak későbbi életrajzírói vagy munkáságának méltatói, ez érdeme lesz Veszprémynek is, aki nagy munkát végzett, de kevés sikerrel.

SZABÓ DÁVID.

Barta János: Az ismeretlen Madách. Bpest, szerző kiadása, 1931. 8-r. 83 l.

A címbeli tanulmány a lélektani vizsgálatoknak ahhoz a fajához tartozik, mely újabban karakterologia néven, életadatok, egykorúak nyilatkozatai, naplók, levelek s a művek részletes elemzése alapján egy-egy típus, vagy kiváló egyén, különösen íróknak személyiségét építi föl; a temperamentum hippokratesi statikus képe, a karakter mellé és helyébe, a dinamikus formát állítja.² Az ilyesfajta fejtegetések voltaképen lélekelemzések, melyek kissé a klinika kórtani képeire emlékeztetnek s némi Lombroso-i emléksökevényekkel a Freud-féle psychoanalýsissal határosak, minthogy kiváltképen «nem egészen egészséges» természeteket vesznek bonckésük alá. Jó értelemben ide tartozik Dóczy Jenő *Arany Jánosa* (1929), különösen *A körösi tanár* és *A. J. neuraszténiája* c. fejezete; Boda István *A. J. különös természete* (EPhK. 1927—29 és kny.), mely a balladák megrendült lelkű hőseinek lélektani csírait magának a költőnek lelki alkatából származtatja. Nem az irodalmi alkotás magyarázata tehát a cél, hanem belőle és általa az alkotó «személyisége». Ezekkel rokon Barta János tanulmánya is, mely a karakterologia módszerével Madách személyiségének tudományos megszerkesztését tűzte ki céljául. A köztudatban élő Madách-képet az «ismeretlen», az igazi Madách'-csal akarja helyettesíteni.

Mindenekelőtt az eddigi Madách-kép két fő alkotóelemét: a gondolkodót s a költőt teszi vizsgálatá tárgyává. Mindkettőről megállapítja, hogy egyik sem alapeleme és magyarázója a költő személyiségének, csupán egyik oldala: hiányzik belőle a sajátos formai elv... az igazi költőiség magaslatára egész életében csak egyszer jutott el, a *Tragédiában*... ez sem táplálkozik közvetlen élményből (14. l.)... nem született gondolkodó és egyetlen emelkedést kivéve, nem is költő, de azért szüntelenül gondolkodni, költeni akar... gondolkodása és költészete elsősorban nem formai, hanem életjelenség; bennük nem a műösztn, hanem az életösztn, a vitalitás nyilat-

¹ Bp. Szle, 8. kötet. 1867. 369—377. l.; újra: *Bírálatok*. 1912. 59—72. l.

² Josef Utitz: *Charakterologie*. 1925. Jahrb. für Ch.

kozik (15. l.)... csak az alkotás fontos, nem az alkotás eredménye, tárgy... Madáchnál a műalkotás maga sohasem lehetett igazi kielégülés forrása... az alkotás hevét mindig a siker élvezésével akarja megtoldani (16. l.)... súlyosan esik a latba mindennemű tudatos életterv hiánya (25. l.)... felületes személyiség (31. l.) stb.

Következik e megállapítások részletes igazolása a költő életadataiból kora ifjúságától kezdve az 'előregedés' idejéig. Szinte végtől-végig csupa negatívum. Ez az 'ismeretlen Madách' igen szomorú jelenség; széthulló lélek, melyből hiányzik minden morális idealizmus, az életnek egységes felfogása; csupa válság, mely nem juttatta hozzá ahhoz a közvetlen élethez, melyre vágyott; töredékes, kifejetlen ember mindhaláláig. Nem tudom, a karakterologia módszere hozzá-e magával ezt az állandó tagadást, a pozitívum kerülését, vagy a szerző szemén van-e a tagadás szellemének szemüvege, de úgy érzem, hogy ily módon emberileg tökéletes személyiség még nem élt a föld göröngyén, s nem is fog élni soha. Alig van a könyvnek egy lapja, mely ne hívná ki ellenmondásunkat, de erre nincs terünk. Bennünket első sorban a költő érdekel, erre teszünk néhány megjegyzést; bár a karakterologia szempontjából ez csak egyik eleme a személyiségnek s csak a többivel együtt van értéke.

Madách zsenge gyermekkorától fogva írói pályáról álmodik (31. l.), de nemcsak álmodik, hanem minden élményét irodalmi kifejezésre is juttatja. A szerző mégis megtagadja tőle a költő nevezetét, mert «költészeté első sorban nem formai, hanem életjelenség (15. l.)... s csak egyszer jutott el az igazi költőiség magaslatára (14. l.)». Ezt a szememben erőszakos szétválasztást nem értem. Én úgy vélem, hogy minden igazi költőiség életjelenség, élmény és formai elvből való megnyilatkozás együtt és egyszerre: s épen Madáchban látom azt a folyton működő, ellenállhatatlan belső kényszert, mely formai megnyilatkozásra hajta. Hogy a tökéletesség magaslatára — mint az áloévirág — csak egyszer jutott, az szerintem nem von le költői valójából semmit: erre a művészet, a költészet történetében van elég példa (Katonai József, Leonardo, Leoncavallo).

Ezeket olvassuk a tanulmányban: «nem raktároz el magában semmit (22. l.)... feltűnően kevés egész költészetében a reminiscencia (25. l.)... régebb hazai költőket nem olvas (33. l.)» — ezek nyilván célzatos túlzások, melyeknek a szerző maga is ellenmond (34. l.), a tények pedig világosan cáfolnak. Lírájának legértékesebb darabjai az emlékek ihletéből fakadnak, ez láplálja gazdagon az *Ember tragédiáját* is; korai költeményei Bajza s az almanach-líra mintái után indulnak, Vorösmarty, Teleki hatása világos, Petőfié sem átmeneti, hanem nagyon is mély: hát a *Faust*- és *Kain*-reminiscenciákat hová sorozzuk, nem is szólva a Bibliáról?¹

¹ Különös váddal illeti a szerző Madáchot: megrója, hogy nem járt minták nyomán s nincsenek költészetében reminiscenciák. Szóval: az eredetiség fogyatkozás! Az esztétika eddig az ellenkezőt tanította: eredetiség nélkül nincs művészi érték. Nincs kedvünk ezt a régi, igaz tanítást sutba dobni Barta új elmélete kedvéért! Persze nem szabad a tételt tovább fejlesztve azt hirdetni, hogy az eredetiség már önmagában érték. Hogy nem az, bizonyítja épen Barta eredeti elmélete. Szerk.

A szerző megtagadja Madáchtól a katolikus értelemben vett vallásosságot (47. l.), hiányzik belőle a Mária-kultusz (48. l.) Nem cáfolat-e erre Évának fölmagasztosulása az Üdvözítő anyjáig, aki lába alá szegezi a kigyót?

Ha úgy akarja isten, majd fogamzik
Más a nyomorban, a ki eltörüli,
Testvériséget hozván e világra.

(XV. szín, 4034.)

A dogmákkal szemben közömbös, mondja a szerző (77. l.) — s ime, feleségétől nem válik el törvényesen (62. l.), amint Kepler sem:

Elválnék tőled, szívemet kitepném...
De ott van... egyházunk szava;
S együtt kell túrnunk, míg a sír felold.

(VIII. szín, 2059.)

Egyebek közt ezek is mutatják, hogy bár külsőleg nem tesz mindig eleget vallása formai rendelkezéseinek, szíve mélyén ott van az anyai örökség, az igazi katolicizmus.

A *Tragédia* megírása a szerző szerint arra való volt, hogy a megbánás fulánkját kírja magából (76. l.), hogy megszabaduljon a problémáktól, melyeket nem tud megoldani (78. l.), főműve a fájdalomtól való menekülés (82. l.). Hisz épen ez mutatja Madách valódi költő voltát. Mi egyéb az igazi művészi alkotás, mint «kírás,» a belső feszültségtől való megszabadulás, a gyötrődő kérdések művészi formába öntése útján való leszámolás? Igazolják ezt a költők vallomásai Goethetől (*Wahrheit u. Dichtung* I. rész, 7. könyv) Petőfin át Madáchig, aki aztán esztendeig rá se néz „költői gyónás”-ára, hogy tárgyilagosan, idegen szemmel bírálhassa.

Madách lényegesebb társadalmi alakulatok iránt teljesen vak (79. l.) Vajon az *Ember tragédiájának* nem egyik vezértétele-e a társadalom harmonikus kialakulásának kérdése, mely legélesebben a londoni s a falanszteri színben jut kifejezésre?

A szerző kételkedik abban, hogy a mai szöveg az egyetlen, eredeti fogalmazása a *Tragédiának*, s hogy kellett lennie előbb valami «első koncepció» írásbeli nyomának (77. l.). Ha az ember tekintetbe veszi a *Tragédia* keletkezésének idejét (1859. febr. 14—1860. márc. 16.), s hogy közvetlen előtte januáriusban a *Civilisator*t írta; ha magát az eredeti kéziratot tanulmányozzuk, mely egész kusza, rendetlen voltával, javításaival, törléseivel, átírásaival kétségtelenül magán viseli az első fogalmazás minden ismertető jelét, melyhez legföljebb egy-egy cédulára vetett jegyzet tartozik (vö. az *ET*. krit. szövegkiadása, 1924. bev. — IK. 1925: 84. és 1931. 53.), akkor lemond egy korábbi fogalmazás vagy szerkezet gondolatáról, melyet tudtommal először Bakonyi Hugó vetett fel (Uránia, 1905, 327.), de mindeddig igazolást nem nyert. Különben igen érdekes volna a meglévő ereklyék alapján Madách dolgozmódját külön vizsgálat tárgyává tenni.

De nem folytatom ezúttal megjegyzéseimet, más alkalommal úgyszólván vissza-vissza kell majd térni e tanulmányra.

Én úgy látom, hogy a szerző különleges célja miatt előre megalkotta magában a „sonka egyéniség” képét s ehhez kereste és meg is találta az igazoló adatokat. Ami nem illet elméletébe, azt egyszerűen nem vette

figyelembe. «Was nicht in die Theorie passt, wird einfach unterdrückt,» ahogy holdogult Schuchardt, a kedves gráci tudós szokta volt mondani.

Éppen ebben a tulajdonságában van azonban a tanulmány értéke, mely része egy még megjelenendő nagyobb műnek. Kihívja az ellenmondást, figyelmet kelt eddig mellőzött mozzanatokra, gondolatokat ébreszt ott, ahol többé-kevésbé lezártnak látszott az elmélet. S ha nem értünk is egyet mindenben a szerzővel, új utakat nyit szellemi életünk e — goethei szóval élve — problematikus személyiségének megismerésére. Mint lélektani fejtegetés új eszközeit ad Madách életművének irodalmi boncolgatására; ösztönt és módszert más költői személyiségekbe való behatolásra.

Végül nem fojthatom el gondolatomat, mely a gyermekkor homályos érzése óta bennem benső meggyőződéssé vált, hogy Madáchot, legnagyobb tekintélyeinkkel szemben is, nagyobb költőnek tartom, mint gondolkodónak; s ebben a felfogásban ez a tanulmány is megerősített.

Azt sem hallgathatom el, mennyire fáj, hogy nincs teljes, hiteles és hű Madách-kiadásunk. Akik nem férhetünk hozzá bármikor a Nemze-Múzeum kincseihez, mennyire megbénítva állunk minduntalan olyan kérdésekben, melyeket egy pillantás a kéziratí anyagba könnyen megoldhatna.

TOLNAI VILMOS.

Csefkő József: Vörösmarty fantasztikus művei. Kivonat a magyar szellemi élet revíziójából. Rákospalota, szerző kiadása, 1930. 8-r. 134 l.

A kissé hangoskodó, nem egészen tudományos alcím már előre jelzi a mű irányzatosságát: Csefkő pürbe száll az eddigi kutatókkal s új nyomon indulva értelmezi Vörösmarty epikájának négy legnehezebb darabját, a *Tündérvölgyet*, *Délszigetet*, *Magyarvárt* és *A romot* — ezeket nevezi közös néven Vörösmarty fantasztikus műveinek.

Csefkőnek határozot esztétikai felfogása van. Könyvének második, terjedelmesebb részében olvashatók azok a válogatott idézetek, melyeket kutatásában irányelvül választott. Ez dícséretes komolyságra vall, más kérdés, helyesen válogalta-e meg őket? Csefkő papi hivatásából emberileg érthető, ha elmélete a teológiai irodalom és a katolikus egyház által jóváhagyott szerzőknek műveiből tevődik össze. Eljárása azonban tudományos szempontból alig menthető; a teológia és az irodalomtudomány kategóriái nem azonosak, s a szerzőtől kissé homályosan értelmezett «bölcseleti alap» és «lelki szabadság» önmagukban nem elegendők irodalmi problémák megoldásához.

Ezt Csefkő munkájának irodalomtörténeti része is igazolja. Fejtegetései egyetlen lépéssel sem viszik előre a Vörösmarty-kutatást. Végeredményben megállapítja, hogy a szóbanforgó műveknek nincs is értelmük... «Ezek az elbeszélő darabok és bizonyos tekintetben a velük kapcsolatos drámaiak is nem lévén művészileg megalkotva, nem is lehetnek műbölcséleti mérlegelés és megítélés külön tárgyai...» Ez lehangoló. A tudomány célja értelmet keresni ott is, hol az nem tűnik ki mindjárt első pillanatra. Csefkő értekezésének végén semmivel sem tudunk Vörösmartyról többet, mint az elején.